

Legendar jandarlar -2: Bugra sypatly möýler

Category: Ertekiler, Goşgular, Kitapcy, Mistika we fantastika, Powestler, Psihologiya, Romanlar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Legendar jandarlar -2: Bugra sypatly möýler ► BUGRA SYPATLY MÖÝLER

□ Mif we türkmen edebiýaty

Mifler klassyky edebiýatymyzy we halk dessanlaryny nazara almanynda, häzirki zaman edebiýatymyzda düýbünden işlenmedik temadyr. Diñe şunuň özi hem biziň döwrebap edebiýatymyzyň dünýä edebiýatyndan nä derejede yzda barýandygyny görkezýär. Aslynda mifler dünýäni çeper aňlaýsyň hem aňladyşyň formasy hökmünde rowaýatdyr ertekiden düýpli tapawudy bar. Çünkü mif olardan tapawutlylykda uniwersal çeper sistemadır. Mifologiya eseriň dünýäni görkeziş usuly däl-de, gahrymanlaryň içki dünýäsini açmagyň iň amatly ýoly bolup durýar. Sowetleriň toslap tapan "sosialistik realizm" atly emeli metodynyň çäklerinden çykyp, dünýä edebiýatynyň altyn hazynasyna eserler beren Çingiz Aýtmatowyň eserlerinde mifologiyanyň çeperçilik funksiýalary ussatlyk bilen açylyp görkezilýär. Makalamyzyň çäginde mif we edebiýat barada uzak gürrüň edip durmakçy däl. Emma aýdanlarymy teoretik taýdan has çuňlaşdyryp öwrenmek isleýänler bu barada halypa ýazyjy Osman Ödäniň "Mif we edebiýat" atly giň göwrümlü makalasyny okap biler. (Seret: Osman Öde "Garassyzlyk diwany" II tomluk, I-nji tom, Aşgabat "Ruh" 1999).

Biziň halkemyzyň köp öwüşginli medeniýetinde häzirki ýazyjylarymyza esas bolup biljek ummasyz mifleriň, legendalaryň, ertekileriň bardygyna garamazdan, nämüçindir bu temada eser döredip baryberýän ýok. Elbetde, synanşyklar ýektük ýok däl. Muny aqzaman geçmek ynsapsyzlyk bolar. Ýazyjy zenan Ogulsenem Tañnyýewanyň powestleri bolmalysyndan az-owlak

sozdurylyp ýazylýar diýmeseň, bu ugurda belläp geçmeli şowly synanşyklaryň biridir. Ogulsenem Taňňyýewanyň eserlerinde köplenç mifiki janawarlar däl-de, mifiki barlyklar bolan arwahlar, "eýeler", ruhlar (has dogrusy mistiki obrazlar) hereket edýär.

Gündogar edebiýatynyň iň görnükli wekili Abylkasym Ferdöwsiniň baryp müň ýyldan gowrak wagt öň ýazan "Şanama" epopeýasyny, "Müň bir gije", "Sindbad" ýaly meşhur arap ertekilerini hasaba almanymyzda, biz miflere we mifiki jandarlara diňe ýewropaly ýazyjylaryň romanlarynda we amerikan kinofilmlerde duş gelýärис. Mysaly siziň hemmäñize diýen ýaly mälim eserlerden alalyň. Ž.Rowlingiň "Garri Potter" we Tolkieniň "Yüzükleriň hökümdary", "Hobbit" atly dünýä belli eserlerini we şol eserler esasynda ekranlaşdyrylan kinofilmleri ýada salyň. Ýadyňza düşen bolsa, "Yüzükleriň hökümdarynda" baş gahrymanlaryň jadyly ýüzüge eýe bolmak üçin görmedikleri görde galýar. Iniňi üýşendirýän her hili janawarlar, mahluklar, äpet möýler we ş.m...

□ "Ner, bugra sypatly möýler anda bar"

Geliň, makalamyzyň bu sanynda "Yüzükleriň hökümdaryndaky" äpet möýler barada söhbet açalyň. Bu äpet möýleriň keşbini edebiýata ilki Tolkien girizdimi? Elbetde, ýok. Baryp üç asyr mundan öň bular ýaly janawarlaryň obrazyna biziň klassyky şahyrlarymyzyň ahlak-didaktiki temaly we eshatologiki mazmunly eserlerinde ýygy-ýygydan ýüzlenilýärdi. Magtymgulynyň diwanyny açyp görün. Tolkieniň depe saçyňy bir ýere getirýän äpet möýleri beýik ussadymyzyň goşgularında ýygy-ýygydan duş gelýär. Ussadyň "Anda bar" goşgusunda ýedi gat ýer we onuň her gatynda dünýäden asy bolup ötjek bendelere jeza bermek üçin garaşyp duran gorkunç jandarlar barada söz açylýar. Şonda Helde atly ikinji gat ýerde "guýrygy naýza dek keždumlaryň we bugra sypatly möýleriň bardygy aýdylýar:

"Ikinji gat ýeriň ady Helledir,
Guýrugy naýza dek keždum andadyr,
Asy adam üçin gözü ýoldadyr,

Ner, bugra sypatly möýler anda bar".

Ýa-da "Rysman dakarlar" goşgusynda şeýle setirler bar:

"Magşar günü Hak ýanda bolsaň uýatly,
Pil, gäwmiş boýunly möýler onda bar"

Mundan başga-da onuň "bugra sypatly" möýlerden söz açýan setirleri az däl. Olardan:

"Palanly gatyň dek bolup şanyna,
Bugra boýun möýler soksa gerekdir"
("Dursa gerekdir").

"Çoh ýylanlar haşlaşyp, bugra sypat möýler çykar"
("Andadur").

"Bu jehim içre tutar möýler sag-u soluň seniň
("Päliň seniň").

"Bugra mysal möýler çykyp çakarlar,
Azapda, hasretde-kände, çilimkeş!
("Munda, çilimkeş").

"Tutarlar şatlaşyp möýler,
Teniňni, binamaz çirkin"
("Binamaz çirkin").

Beýik şahyryň munuň ýaly setirleri başga-da kän. Biz bu mysallary getirmek bilen ýene sözümüziziň başyndaky pikire dolanýarys. Magtymgulynyň goşgularyndaky "bugra sypatly" mahluklar äpet möýler barada düşünje bermekden ötri, etmişli adamyň başyna düşjek günleri gözönümizde janlandyrmagá çalyşýar. Bu setirler bizi şer işleriň laýyna batan adamyň içki dünýäsine, psihologiýasyna tarap äkidýär, çuňňur oýa batyrýar. Megerem dünýäni çeper aňlaýyşyň we aňladyşyň şundan ajaýyp formasyý ýok bolsa gerek. Hüt şeýle eserler hem ölmez-ýitmez bolup aňmyzda ýasaýar.

Dowamy bar... Mistika we fantastika